

УДК 821.161.2(091)'18/19':82-6

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2026.356486>Інна Приймак*

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ТА ЛЮБОВІ ЯНОВСЬКОЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано епістолярний діалог Бориса Грінченка та Любові Яновської як важливе джерело реконструкції літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ століття. З'ясовано роль листування у формуванні творчих орієнтирів митців, зокрема розвитку психологічної прози, окреслено роль Б. Грінченка як наставника й редактора. На матеріалі неопублікованих і маловивчених листів уточнено місце Л. Яновської в українському письменстві доби помежів'я та виявлено взаємодію традиційних і модерних естетичних тенденцій.

Ключові слова: епістолярій, Борис Грінченко, Любов Яновська, українська література кінця ХІХ – початку ХХ століття, психологічна проза, літературний процес, художня еволюція.

Przymak Inna. The epistolary dialogue between Borys Hrinchenko and Liubov Yanovska in the context of the development of Ukrainian literature of the late 19th – early 20th c.

The article examines the epistolary dialogue between Borys Hrinchenko and Liubov Yanovska as an important source for understanding the Ukrainian literary process of the late nineteenth and early twentieth centuries. Special attention is paid to the role of correspondence in shaping writer's aesthetic views, creative strategies, and personal self-reflection during a period of intensive modernization of national literature. The epistolary heritage is interpreted as a specific «creative laboratory» in which literary ideas, artistic doubts, and worldview positions were formed and refined.

On the basis of published and archival letters, many of which remain insufficiently studied, the research clarifies Hrinchenko's role as a mentor, editor, and literary critic, whose advice significantly influenced Yanovska's artistic evolution. Particular emphasis is placed on his insistence on laconic narration, rejection of excessive descriptiveness, and deeper psychological motivation of characters' actions. These principles contributed to Yanovska's gradual transition from traditional realist poetics to modern psychological prose, most clearly manifested in her short story *Rukavychky* («Gloves»).

Keywords: epistolary heritage, Borys Hrinchenko, Liubov Yanovska, Ukrainian literature of the late 19th – early 20th century, psychological prose, literary process, artistic evolution.

Сучасні літературознавчі дослідження засвідчують помітне зростання інтересу до епістолярної спадщини кінця ХІХ – початку ХХ століття. Це зумовлено тим, що зазначений період став часом активної модернізації української літератури, у межах якої відбувалися пошуки нових художніх форм, переосмислення змістових доміант та формування підвалин подальшого літературного розвитку. За таких умов епістолярій набуває особливої наукової цінності, оскільки дає змогу глибше осмислити особистість автора, простежити його творчі інтенції, сумніви та еволюцію світоглядних орієнтирів. Листування постає як своєрідна «внутрішня лабораторія» митця, у якій формуються та визрівають художні ідеї, не завжди безпосередньо репрезентовані в літературних творах.

Борис Грінченко підтримував інтенсивні дружні та творчі контакти з провідними діячами української культури кінця ХІХ – початку ХХ століття, зокрема з М. Коцюбинським, В. Самійленком, Т. Зіньківським; збереглися також його листи до І. Франка, П. Грабовського, М. Павлика та інших сучасників. Окремі аспекти епістолярію Бориса Грінченка вже стали об'єктом різноспрямованих наукових студій. Дослідники зосереджуються на полеміці з М. Драгомановим, дружніх і творчих взаєминах із І. Франком, І. Липою, О. Маковеєм, М. Чернявським, Т. Зіньківським, а також на аналізі листів до М. Грінченка та публіцистичних текстів епістолярного характеру. У працях використано як окремі фрагменти листів, так і повні комплекси кореспонденції, що дає змогу уточнювати біографічні деталі, світоглядні позиції й суспільно-історичний контекст діяльності митця. В. Яременко наголошує на своєрідності стильової манери Б. Грінченка, підкреслюючи простоту й виразність описів у його художніх творах (Яременко, 1963, с. 23). Особливу наукову цінність має його розвідка «Невідомі листи Б. Д. Грінченка», важлива не лише своєю репрезентативністю, а передусім утвердженням думки про те, що саме епістолярій найповніше розкриває духовний світ і світогляд письменника (Яременко, 1993, с. 5–34). У передмові до збірки вибраних творів Б. Грінченка «За право тільки жить...» («Борис Грінченко: факти і документи») дослідник активно залучає архівні та друковані джерела, які формують документальну оповідь про життя й творчість митця, його морально-естетичні засади, суспільно-

* Інна Приймак, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, Хмельницький національний університет (Хмельницький, Україна); e-mail: prijmak_inna@ukr.net.

політичні та мистецькі ідеали, педагогічні погляди, а також окреслюють коло сучасників і характер їхніх оцінок (Яременко, 1993, с. 5).

Водночас, попри наявність значного корпусу епістолярних матеріалів, цілісне й системне осмислення епістолярної спадщини Бориса Грінченка й дотепер залишається недостатньо розробленим у науковому дискурсі. Особливої уваги заслуговує інтенсивне листування письменника з Любов'ю Яновською, що тривало впродовж 1896–1901 років і позначене високим рівнем інтелектуальної та творчої взаємодії.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу сучасного літературознавства до епістолярної спадщини українських письменників доби кінця XIX – початку XX століття як важливого джерела реконструкції творчого процесу, естетичних орієнтацій і міжособистісних інтелектуальних взаємин митців. Листування Бориса Грінченка та Любові Яновської, значна частина якого досі залишається неопублікованою й недостатньо осмисленою, відкриває нові можливості для вивчення механізмів становлення психологічної прози в українській літературі доби помежів'я. Аналіз епістолярного діалогу дає змогу уточнити роль Б. Грінченка як редактора й наставника, а також по-новому окреслити місце Л. Яновської в літературному процесі перехідної епохи, що визначає наукову доцільність і перспективність запропонованого дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз епістолярного діалогу Бориса Грінченка та Любові Яновської з метою виявлення його впливу на формування художньої поетики, зокрема психологічної прози, у контексті українського літературного процесу кінця XIX – початку XX століття, а також з'ясування ролі листування у творчій еволюції обох митців.

Творчий симбіоз цих самобутніх мистецьких постатей відіграв помітну роль у літературному процесі доби помежів'я XIX – XX століть. Доповнюючи відому статтю І. Франка «Старе й нове в сучасній українській літературі» (1901), Б. Грінченко серед вартих уваги прозаїків назвав Л. Яновську, поряд із Грицьком Григоренком, В. Леонтовичем, М. Чернявським, Д. Яворницьким (Грінченко, 1902, с. 171–173). Цілком обґрунтованим є твердження, що як письменниця Л. Яновська формувалася під впливом реалістичної традиції українського письменства, зокрема творчості сучасників, передусім Бориса Грінченка, а також реалізовувалася у процесі активної громадсько-політичної та культурно-освітньої діяльності.

Т. Черкаський у післямові до видання творів письменниці 1930 року слушно зауважив її «розщепленість» між двома епохами – традиціоналізмом і модерними художніми тенденціями, наголошуючи, що в літературному середовищі вона перебувала «між Грінченком, з одного боку, і Винниченком – з другого» (Черкаський, 1930, с. 487). Погоджуючись із цим спостереженням, а також із думкою дослідників про домінування традиційних, апробованих українськими реалістами кінця XIX століття мистецьких прийомів у творчості Бориса Грінченка, зауважу, що письменник пройшов поступальний шлях художньої еволюції, звертаючись до новітньої манери письма, зокрема до поглибленого психологізму. За влучним спостереженням літературознавців, «за своєю мистецькою сутністю Грінченкова мала проза становить перехідний етап від деяких традицій шістдесятників-основ'ян до стефанівського типу лаконізму й високої трагіки одного моменту, від орнаментального стилю до позбавлених прикрас штрихів» (Денисюк, 2005, с. 62).

Окрім власної творчої діяльності, Борис Грінченко значну увагу приділяв проблемам розвитку національного письменства, виступаючи вдумливим і неупередженим літературним критиком. Серед перспективних прозаїків він виокремлював Л. Яновську, наголошуючи на тому, що письменниця творчо еволюціонувала до новітньої психологічної школи. Любов Яновська походила зі знаної української інтелігентської родини Білозерських, яка відіграла помітну роль у формуванні національно-культурного життя другої половини XIX століття. Вагомий вплив на її світоглядне, естетичне та громадянське становлення мало подружжя Кулішів, із якими письменницю поєднували родинні, інтелектуальні та духовні зв'язки. Саме в цьому середовищі утверджувалися цінності національного служіння, відповідального ставлення до творчої праці та глибокого усвідомлення ролі митця в суспільстві.

У листуванні Бориса Грінченка постать Пантелеймона Куліша постає як одна з ключових духовних і моральних орієнтирів, на які, на переконання митця, має рівнятися сучасне йому українське письменство. Грінченко послідовно підкреслює значення Куліша як прикладу самодисципліни, працьовитості та безкомпромісної відданості ідеї національного відродження. Вболіваючи за культурне зростання української нації, він із задоволенням констатує формування нової когорти письменників, які зуміли знайти власний творчий шлях, усвідомити своє покликання та чесно й послідовно служити народові. У його епістолярії акцентується повага до виснажливої праці митця, ґрунтована на християнських цінностях, дотриманні моральних законів і народних чеснот.

Показовим у цьому контексті є лист Бориса Грінченка до Олександри Куліш від 1902 року, в якому він наголошує на якісних зрушеннях в українському літературному процесі та зростанні суспільного авторитету письменства: «Тепер уже годі зневажати нас, мов би то ми нероби і нічого в нас нема. У таких людей, як Куліш, ми навчилися працювати, і українське письменство росте й міцнішає, – вже його ніщо не задавить!» (Грінченко, 1900). Ці міркування засвідчують оптимістичне бачення Грінченком перспектив української літератури, сформоване під впливом авторитетних постатей попередників і підтримане вірою в духовну зрілість нових поколінь митців.

Важливу роль у формуванні та становленні Л. Яновської як української письменниці відіграло її близьке творче оточення. У відділі рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, а також в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України зберігається значний масив їхньої епістолярної спадщини, більшість якої й досі не введена до наукового обігу. Листи Бориса Грінченка до Л. Яновської становлять важливу форму неформальної комунікації, що відображає повсякденний вимір літературного життя епохи. Поліфонічність епістолярного діалогу зумовлена відвертістю та безпосередністю авторських висловлювань, а вільна композиція листів створює простір для щирої та розгорнутої артикуляції думок.

У листуванні Л. Яновської та Б. Грінченка провідне місце посідають роздуми й аналітичні міркування про шляхи розвитку української літератури, її суспільне призначення та художні орієнтири. На сторінках листів порушено питання національної самобутності письменства, співвідношення традиції й новаторства, ролі митця в культурному та громадському житті, а також проблеми становлення літературної критики й читацького середовища. Епістолярний діалог відбиває не лише особисті творчі пошуки кореспондентів, а й ширший інтелектуальний контекст доби, засвідчуючи їхню активну участь у формуванні ідейних та естетичних засад українського літературного процесу.

Серед питань, порушуваних респондентами в епістолярному спілкуванні, чільне місце посідають проблеми, пов'язані з різними аспектами літературного та громадського життя. Л. Яновська неодноразово зверталася до Б. Грінченка зі своїми мистецькими задумами, просячи поради та фахової художньої оцінки. Водночас між двома творчими особистостями нерідко виникали дискусії, у межах яких обговорювалися принципові питання, що стосувалися як творчої методології, так і ширшого культурного контексту. Любов Олександрівна послідовно відстоювала власне бачення літературної діяльності. В одному з листів вона зауважувала: «Ви пишете, що я берусь за вищу літературу, а навіть ідеї або хисту, щоб гаразд сказати нема. Потім я розважила себе такою думкою: щоб мати нову ідею, або сказати так, як ще ніхто не зміг сказати – треба бути генієм, таким як Сократ, Аристотель або Кант. А поки такі генії вростуть, то українська література зникне» (Яновська, б. д.с).

Показовою є видавнична історія оповідання «Рукавички» Л. Яновської. В архіві Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України зберігається рукописний примірник твору з редакторськими правками Б. Грінченка. В оповіданні, персонажами якого є міщани Дуня та Микита, через співвіднесення складників тріади «людина – сім'я – суспільство» осмислено екзистенційну проблематику буття. У цьому творі письменниця виходить на якісно новий рівень художньої майстерності, коли окрема деталь стає композиційним центром, навколо якого розгортається сюжетна дія. Назва оповідання має символічний характер, адже саме крадіжка рукавичок стає поштовхом до фатального вчинку героя – самогубства Микити. Вибудовуючи художню деталь у цілісну смислову систему та досягаючи багатозначності підтексту, Л. Яновська переконливо передає психологічні стани персонажів, їхні емоції та внутрішні конфлікти. Зосередження на душевних колізіях героїв засвідчує органічне входження письменниці в русло новітніх тенденцій української літератури.

Наприкінці XIX – на початку XX століття активізація психологізму зумовила пошук нових засобів психологічного зображення. У літературній практиці широко використовуються прийоми екстравертного психологізму (міміка, жести персонажів) та інтравертного (внутрішнє мовлення). Ці тенденції яскраво виявляються й у творчості Б. Грінченка, передусім у його малій прозі. Новаторство письменника як новеліста полягає, зокрема, у «скульптурно виразній архітектоніці, позбавленій усього зайвого», а також у відмові від розлогої біографічної характеристики персонажа. Його белетристика «будована на демонстрації найважливішого моменту з життя героя» (Денисюк, 2005, с. 64–65). Саме тому Б. Грінченко наполегливо радив колегам по перу уникати надмірної описовості, вважаючи її ознакою художньої розпорошеності та формальної перевантаженості тексту. На його переконання, докладні, самодостатні описи не лише уповільнюють розвиток художньої дії, а й послаблюють ідейну напругу твору, відволікаючи читача від сутнісних проблем і смислових акцентів. В епістолярних заувагах він послідовно наголошував на необхідності внутрішньої зосередженості письма, органічного поєднання змісту й форми, а також на пріоритеті психологічної глибини та суспільної значущості над зовнішньою декоративністю. Така позиція Грінченка засвідчує його прагнення до вироблення

відповідального, ідейно наснаженого художнього слова, зорієнтованого не на ефектність, а на духовне й культурне зростання читача.

Звернення до першоджерел дає змогу простежити характер рекомендацій, які він надавав Л. Яновській. У рукописному варіанті оповідання авторка прагнула пояснити фатальний учинок Микити через зовнішні обставини: «Ось вона й скриню покинула незамкненою, а там на дні з лівого боку лежить той порошок, що купець дав від мишей» (Яновська, б. д.а). Однак Б. Грінченко вилучив цей фрагмент, наполягаючи на необхідності поглибленого психологічного мотивування дій персонажа. У листі до редактора Л. Яновська аргументувала свою позицію: «Я прохаю залишити такий кінець, бо, на мою думку, життя його, до того зневірившогося у своїх силах зробити щасливою свою жінку, було б гірше за саму смерть...» (Яновська, 1901). Проте, зваживши на поради досвідченого письменника, авторка звертається до засобів інтравертного психологізму, зокрема до внутрішнього монологу.

Як зазначає І. Денисюк, формування інтервентної форми психологізму пов'язане з активним використанням внутрішнього мовлення і датується кінцем XIX століття (Денисюк, 2005, с. 33). Один із його різновидів – «потік свідомості» – позбавлений комунікативної спрямованості й постає як мовлення «для себе». Саме таким чином Микита намагається осмислити власний внутрішній стан: «Яким він йшов з цієї хатини і яким повернувся? Де поділося те щастя...?» (Яновська, 1991а, с. 173). У процесі внутрішніх роздумів герой доходить трагічного рішення: «Нема місця, де б заховатися... Хіба під землею?» (Там само, с. 174). Авторка свідомо відмовляється від позиції всезнаючого наратора, надаючи персонажеві можливість саморозкриття, що сприяє поглибленню психологізації оповіді – характерної ознаки «нової» літературної школи доби.

У створенні психологічного портрета Дуні Л. Яновська послуговується засобами екстравертного психологізму. Портретна характеристика героїні вирізняється навмисною згрубілістю: авторка акцентує її фізичну масивність, підкреслюючи невідповідність між дрібними деталями (рукавички, черевички) та тілесною фактурністю. Мікродеталі відіграють важливу роль у розкритті внутрішнього світу персонажа, виявляючи примітивність смаків і водночас засвідчуючи наявність натуралістичних тенденцій письма. Показовою є також редакторська правка Б. Грінченка, який замінив словосполучення «картини понавішувала» на «малюнків начепила», що уточнює соціально-культурний контекст образу.

У листах Л. Яновської простежено її критичне ставлення до власної творчості. В одному з них вона зізнавалася: ««Рукавички» потрібно було б переробити... Оповідання не дуже цікаве... краще менше видання, та гарне» (Яновська, 1901). Загалом письменниця постає як досить нерішуча у вирішенні літературних справ особистість, що, ймовірно, було зумовлено обставинами приватного життя. З листування довідуємося про теплі й довірливі стосунки Л. Яновської з подружжям Грінченків, адже вона не лише зверталася до них із творчими питаннями, а й ділилася особистими переживаннями, зокрема щодо складних взаємин із чоловіком та обмежених можливостей для творчої самореалізації. Тривале проживання в селі, ведення господарства, догляд за родиною істотно звужували часовий простір для літературної праці. «Я не мала на протязі 5 місяців жодної хвилини, яку могла б присвятити собі...», – писала вона в листі 1906 року (Яновська, 1906). Це листування переконливо засвідчує моральну й духовну близькість адресатів, що слугувала джерелом підтримки та внутрішньої рівноваги.

Попри життєві труднощі, Л. Яновська змогла подолати особисті негаразди й утвердитися на ниві національного письменства. Вона належала до кола діячів, для яких служіння народові та культурі було життєвим кредо. У листі до М. Грінченка письменниця формулює власну світоглядну позицію: «Добре тому, кого не обминуло життя... і горе тому, хто досі не лупнув очима» (Яновська, б. д.б).

Українська література здавна була не лише сферою художнього самовираження, а й важливим суспільно-політичним чинником, виконуючи роль простору громадянського висловлення, публіцистичного осмислення дійсності та філософського реагування на драматичний досвід народу в умовах бездержавності. Саме тому особливе місце в національному письменстві посідають постаті з багатовекторною творчою діяльністю. Це повною мірою стосується Б. Грінченка, який своєю послідовною працею формував культурне майбутнє української нації. Недаремно Л. Яновська, виступаючи над його могилою, зазначила: «Феноменальні велетні – то не частий дар Божий по всіх націях» (Яновська, 1991b, с. 311).

Аналіз епістолярної спадщини Бориса Грінченка та Любові Яновської дає змогу глибше осмислити специфіку літературного процесу доби помежів'я XIX – XX століть, а також простежити механізми формування творчої свідомості митців у контексті модернізаційних зрушень українського письменства. Листування між письменниками постає і як форма приватної комунікації, і як важливе джерело реконструкції естетичних позицій, творчих сумнівів і стратегій художнього пошуку.

Епістолярний діалог засвідчує значну роль Бориса Грінченка як наставника, редактора й критика, чия художня та теоретична позиція суттєво вплинула на становлення Л. Яновської як письменниці

психологічного напрямку. Його рекомендації про лаконізм, відмову від зовнішньої мотивації вчинків персонажів і звернення до інтравертних форм психологізму сприяли якісним зрушенням у поетиці творів Яновської, зокрема в оповіданні «Рукавички», що репрезентує перехід від традиційного реалістичного письма до новітніх художніх моделей.

Водночас листування виявляє внутрішню драму письменниці, зумовлену поєднанням творчих амбіцій із тиском побутових і соціальних обставин, що дає підстави по-новому оцінити її місце в історії української літератури. Моральна й інтелектуальна підтримка з боку подружжя Грінченків постає важливим чинником її творчої самореалізації та подолання внутрішньої невпевненості.

Отже, епістолярна спадщина Б. Грінченка й Л. Яновської є вагомим джерелом для вивчення еволюції художнього мислення українських письменників кінця XIX – початку XX століття, процесів формування психологічної прози та взаємодії традиційних і модерних естетичних тенденцій. Подальше введення до наукового обігу неопублікованих листів відкриває перспективи для поглиблення уявлень про інтелектуальний клімат доби та індивідуальні траєкторії розвитку національного письменства.

ЛІТЕРАТУРА

- Грінченко, Б. (1900). *Лист до О. Куліш* (Ф. III, Од. зб. № 40966). Інститут рукописів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Грінченко, Б. (1902). Несколько дополнений к статье И. Франко об украинской литературе. *Киевская старина*, (3), 171–173.
- Денисюк, І. (2005). Мала проза Бориса Грінченка (Нотатки про майстерність). У І. Денисюк, *Зібрання творів* (Т. 1, кн. 2, с. 60–70). Львів.
- Черкаський, Т. (1930). Уваги. У Л. Яновська, *Твори* (с. 486–493). Рух.
- Яновська, Л. (1991a). *Твори* (Т. 1). Дніпро.
- Яновська, Л. (1991b). *Твори* (Т. 2). Дніпро.
- Яновська, Л. (б. д.а). *Рукавички* (Ф. 170, Од. зб. № 607). Інститут рукописів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Яновська, Л. (1906, 25 березня). *Лист до Б. Грінченка* (Ф. III, Од. зб. № 40245). Інститут рукописів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Яновська, Л. (б. д.б). *Лист до М. Грінченка* (Ф. III, Од. зб. № 40246). Інститут рукописів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Яновська, Л. (б. д.с). *Лист до Б. Грінченка* (Ф. III, Од. зб. № 40247). Інститут рукописів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Яновська, Л. (1901). *Лист до Б. Грінченка* (Ф. III, Од. зб. № 40251). Інститут рукописів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Яременко, В. (1993). «За право тільки жити...». Борис Грінченко: факти і документи. У Б. Грінченко, *До тих, що зостануться: Вибрані твори* (с. 5–34). Веселка.
- Яременко, В. В. (1963). *Борис Грінченко (до 100-річчя з дня народження). Українська мова і література в школі*, (12), 16–25.

REFERENCES

- Hrinchenko, B. (1900). *Lyst do O. Kulish* [Letter to O. Kulish] (F. III, Od. zb. № 40966). Instytut rukopysiv, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (in Ukrainian)
- Hrinchenko, B. (1902). Neskolko dopolneniy k state I. Franko ob ukraynskoy literature [A few additions to I. Franko's article on Ukrainian literature]. *Kyevskaia starina*, (3), 171–173. (in Ukrainian)
- Denysiuk, I. (2005). Mala proza Borysa Hrinchenka (Notatky pro maisternist) [Short Prose by Borys Hrinchenko (Notes on Craft)]. V I. Denysiuk, *Zibrannia tvoriv* (T. 1, kn. 2, s. 60–70). Lviv. (in Ukrainian)
- Cherkaskyi, T. (1930). Uvahy [Notes]. U L. Yanovska, *Tvory* (s. 486–493). Rukh. (in Ukrainian)
- Yanovska, L. (1991a). *Tvory* [Works] (T. 1). Dnipro. (in Ukrainian)
- Yanovska, L. (1991b). *Tvory* [Works] (T. 2). Dnipro. (in Ukrainian)
- Yanovska, L. (b. d.a). *Rukavychky* [Gloves] (F. 170, Od. zb. № 607). Instytut rukopysiv, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (in Ukrainian)
- Yanovska, L. (1906, 25 bereznia). *Lyst do B. Hrinchenka* [Letter to B. Hrinchenko] (F. III, Od. zb. № 40245). Instytut rukopysiv, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (in Ukrainian)
- Yanovska, L. (b. d.b). *Lyst do M. Hrinchenka* [Letter to M. Hrinchenko] (F. III, Od. zb. № 40246). Instytut rukopysiv, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (in Ukrainian)
- Yanovska, L. (b. d.c). *Lyst do B. Hrinchenka* [Letter to B. Hrinchenko] (F. III, Od. zb. № 40247). Instytut rukopysiv, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (in Ukrainian)
- Yanovska, L. (1901). *Lyst do B. Hrinchenka* [Letter to B. Hrinchenko] (F. III, Od. zb. № 40251). Instytut rukopysiv, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (in Ukrainian)
- Yaremenko, V. (1993). «Za pravo tilky zhyt...». Borys Hrinchenko: fakty i dokumenty [«For the right simply to live...». Borys Hrinchenko: facts and documents]. U B. Hrinchenko, *Do tykh, shcho zostanutsia: Vybrani tvory* (s. 5–34). Veselka. (in Ukrainian)
- Yaremenko, V. V. (1963). Borys Hrinchenko (do 100-richchia z dnia narodzhennia) [Borys Hrinchenko (marking the 100th anniversary of his birth)]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, (12), 16–25. (in Ukrainian)

Дата надходження статті: 12.01.2026 року
Дата прийняття: 10.02.2026 року
Опубліковано: 01.04.2026 року